

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.

друге, суседне области. Међутим, ако је реч о анализи којом је В. Георгиев дошао до својих тврђења и о методу који је применио, њих треба само поздравити и очекивати даље резултате, првенствено ако имамо у виду многе табеле и поребења која је дао да би поткрепио своје тезе. Ако буде тачно, ово откриће довешће и до промене неких гледишта са којих су историчари полазили при разматрању најстарије прошлости ме-

дитеранских народа. Кад је реч о лингвистици, пре свега индоевропеистици, она ће будућим генерацијама пружити слику која се знатно разликује од слике коју ми данас имамо о њој. Не сумњамо да ће се она разликовати и више него што се разликује упоредна граматика Франца Бопа од упоредне граматике индоевропских језика каснијег периода.

Момчило Д. Савић

Virgil Căndea, RATIUNEA DOMINANTA
(Владавина разума), Kluž — Нарока 1979, 381 стр.

Под овим насловом, који је превод на румунски језик једног дела непознатог филозофа александријске школе из I века пре н. е., дела које је Еразмо Ротердамски својевремено превео на латински (1524. године) као *De imperatrice ratione*, румунски аутор Вирџил Кандеа, одличан познавалац не само румунске литературе већ и европских и балканских књижевности, нарочито њихових старијих периода, дао је неколико студија културно-историјске садржине. Реч је о посебном сагледавању неких појава не само у румунској књижевности и у стремљењима на културном пољу него и о идејама које су се у одређеном периоду, тј. током XVII века, испољиле у многим књижевним и у другим делима, као и у схватањима људи од пера на читавом Балкану или, према аутору, на европском Југоистоку.

После краћег Увода В. Кандеа даје својих пет студија које су настале током дужег периода. Међутим, све их повезује заједничка нит: у средишту ауторове пажње су путеве којима је текао преображај у схватањима интелектуалаца и људи од пера разних балканских народа при постепеном напуштању старих, преживелих средњовековних поимања и уклапању у струјања која су зрачила са Запада, почевши од ренесансе и надаље, или која су се аутохотно јављала, без обзира на језик којим су писана дела о којима је реч, с обзиром на то да је Балкан

одувек био подручје на коме вишејезичност није чинила препреку комуницирању међу људима.

Прва од ових студија, под насловом *Румунски хуманизам* која се састоји из више поглавља (*Периоди и путеви продирања хуманизма у румунске земље, Хуманисти у румунским земљама, Репрезентативне особине румунског хуманизма, Латинско порекло — племенитост и цивилизација, Одлике народног језика, Оплемењавање путем културе, Рационалан човек и идеал овоземањаског живота*, итд.), може да заведе читаоца ако не схвати да је аутор посматрао хуманизам на посебан начин, налазећи му многоструке корене, а не само везујући га за поједине утицаје који су на румунској територију допирали усамљено, преко Балкана или преко Пољске.

У другој студији, *Хуманизам Удриште Настурела и агонија културног славонизма у румунским земљама*, приказано је постепено продирање хуманистичких идеја у румунску књижевност. Реч је не само о делима која су писана на румунском језику већ и о делима која су — на румунској језичкој територији — имала дугу традицију на словенском, посебно ако се зна да се први писани споменик на румунском језику јавља касно, тек 1521. године. Према томе, аутор је у праву ако појаву коју прати види не само у делима писаним на румунском језику већ и у списима који су им претходили на словенском,

језику културе, који је на овој територији представљао исто оно што и латински у западнороманским и у неким другим европским земљама, понекад чак и до најновијег доба. У овом случају испитивање је обављено на књижевном делу румунског великаша и човека од пера Удришта Настурела, који је умро 1659. године. Прекретница у схватањима огледа се — као што је и раније истицано — током XVII века.

Ако се аутор у претходној студији задржао на продирању хуманистичких идеја на румунску територију а разматрао дела писана на словенском језику, следеће странице, *Николаје Милеску и почеци хуманистичких превода на румунски језик*, дају широку слику овог процеса који је у истом раздобљу захватио и списе на румунском језику. Високи функционер на молдавском и влашком двору, а потом у служби руског цара Алексија Михајловича, Милеску (1636—1708) остао је познат и ван граница своје земље по списима *Дневник о путу у Кину* и *Опис Кине*, насталим током посланства које је обавио за руски двор. Међутим, разматрајући дело Милескуа, коме су била добро позната и културна струјања у Немачкој и Француској, где је боравио у дипломатској мисији, аутор се не задржава на тим добро познатим списима, већ даје опширну слику превода које је Милеску обавио са грчког језика на румунски језик, користећи критичка издања на латинском и другим европским језицима. Захваљујући њему, Румуни су први пут добили, после многих делова преведених са словенског, интегрални текст *Старог завета*, као и превод већ поменутог дела непознатог александријског филозофа, које представља први филозофски спис на румунском језику.

Иако је у обе последње студије проблематика уско румунска, бар судећи по насловима, чињеница је да је излагање постављено — као што је једино и могућно — на веома широком балканолошком плану и, у другој од њих, у вези са критичким издањима појединих рукописа који су се у прет-

ходним столењима појавили на европском Западу. Ако бисмо рекли да све три до сада изложене студије представљају, пре свега, леп прилог идејама и схватањима који су провејавали у старијем периоду румунске књижевности (било да је писана на румунском или словенском), што је само делимично тачно ако се узме да су многе странице и ту посвећене стваралаштву других аутора нерумунског порекла, Грка, Срба и осталих, четврта студија, под насловом *Интелектуалац на европском Југоистоку у XVII веку*, своди се на странице које превазилазе румунске језичке и етничке границе и откривају један недовољно познат слој интелектуалаца балканских народа у кључном периоду какав је, по речима аутора, био XVII век. То је и разлог што ћемо се на разматрању ове студије задржати мало дуже.

Полазећи од оправданог тврђења да је историографија идеја XVII века европског Југоистока много сиромашнија од политичке историографије овог раздобља, аутор наглашава да је западни свет, који је до тог периода видео у Османској Империји само непријатеља, почео да се озбиљно интересује за њу и њен живот, као што се интересовао и некада, до краја XVI века, пре него што су Османлије почеле да представљају опасност за Запад. Указујући на низ нових феномена који су дошли до изражаја као императив времена (као последица војног, политичког и економског посустајања) у туркократији у периоду њеног слабљења, В. Кандеа се орабује од романтичарских ставова о том периоду историчара XIX века појединих балканских народа, спутаних субјективним осећањима у периоду национално-ослободилачких борби, те пружа слику коезистенције интелектуалаца разних конфесија и разних схватања, који су се често допуњавали: хришћанска и исламска средишта културе живела су напореда и на територији Османске Империје и у њеном суседству, а ако је било прогањања (што се не може оспорити), њега су подједнако осетили и хришћани и муслимани. Схва-

тајући интелектуалца у најширем смислу, В. Кандеа га сагледава у разним видовима: он указује на његов посебан и многоструки лик на Балкану. Стога неће бити наодмет да наведемо само наслове неких поглавља ове студије: *Дефиниција балканског интелектуалца XVII века, Европски поглед на турократску културу, Школа, Књига, Доктринарна схватања, Етичка схватања, Улема, Клер* итд.

У тренутку опадања, а у жељи да себи продужи живот, схвативши да више није надмоћна већ да је само равна европским државама, Османска Империја је морала да се ослони на своје хришћанске поданике, који су могли много умешније да се снабу у преговорима са својим западним једноверницима. И то је дало нов подстицај многим трговачким или некадашњим племићким породицама, а посебно Фанариотима. Додајмо да је трговина у Турској била углавном у рукама немуслимана, а италијански утицај је био веома жив. Многе хришћанске школе и училишта, какви су настали по грчким острвима и широм других области Империје, били су на истом нивоу на коме и исламска училишта. Прави интелектуалац није могао да се замисли без познавања турског, персијског и арапског језика, али ни без италијанског и француског, као ни без познавања класичних језика, грчког и латинског. Прелазак с религије на религију или ренегатство деловали су позитивно у

културном погледу, јер су њихови носиоци омогућавали прожимање културе Истока и Запада.

Приказујући ове односе на веома широком плану, аутор, уз богату литературу и архивску грађу на које се позива, указује на задатке који се постављају новим генерацијама историчара културе, а истовремено настоји да нас ослободи једног мита који се уврежио код читавих поколења. Чињеница је да је на Балкану било коезистирања и прожимања идеја, насталих из различитих, понекад само наизглед опречних филозофија.

Последње поглавље, *Историографија румунског хуманизма*, чини, у неку рuku, костур прве студије.

Књига се завршава краћим резимеом на енглеском језику.

Многи ликовни прилози дочаравају време о чијим идејама аутор говори, док *Индекс* личних и географских имена олакшава коришћење књигом.

Реч је о књизи која је успела да нам представи културна струјања код балканских народа, као и њихове источне и западне изворе, у једном периоду када је, после двестагодишњег успешног продирања, Исток почео да се повлачи пред Западом. Рекли бисмо да је ова књига истовремено дала подстрек за даљи рад и истраживања у једном смеру који је до данас ретко долазио до изражаја.

Момчило Д. Савић

Virgil Căndeă — Constantin Simionescu,
MONT ATHOS — PRESENCES ROUMAINES
Bucureşti 1979.

Међу публикацијама које су се последњих година појавиле у вези са хиљадугодишњим постојањем Монашке републике на Светој гори, простору на коме су сачувани подаци о баштини балканских народа, налази се и књига коју приказујемо.

У књизи се разматра присуство Румуна у Светој гори, као и односи између светогорских мана-

стира, румунских кнежевина и манастира који су се налазили на територији ових кнежевина у време када више није било хришћанских држава јужно од Дунава. Хришћански свет на Балкану био је потиснут отоманском инвазијом у дубоку позадину. С нестанком државних формација угашена су културна средишта. Нашто раније, међутим, а посебно у том пе-